

## ارزیابی نقش گردشگری در توسعه کارآفرینی روستایی، مطالعه موردی: روستاهای واقع در محور ارتباطی زنجان-آبر

جمشید عینالی

دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

بهروز محمدی یگانه

دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

حسن قاسملو<sup>۱\*</sup>

دانش آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان

اعظم بیگدلی

دانش آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، دانشگاه زنجان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۹/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۳۰

### چکیده

با توجه نارسایی فعالیت‌های کشاورزی در ایجاد فرصت‌های اشتغال و درآمد برای روستاییان، توسعه گردشگری به دلیل اهمیتی که در پیوند بین بخش‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی دارد، به عنوان یکی از مهمترین رویکردهای توسعه کارآفرینی مورد توجه محققان قرار گرفته است. تحقیق حاضر با هدف بررسی نقش گردشگری در کارآفرینی روستایی در محور ارتباطی زنجان-آبر انجام شده است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و به لحاظ روش از نوع توصیفی-تحلیلی مبتنی بر گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه است. به این منظور از ۱۱۶۲ خانوار ساکن در ۸ روستای واقع در مسیر جاده زنجان-آبر، ۲۸۹ مورد با استفاده از فرمول کوکران به عنوان نمونه انتخاب شده است. روایی گویه‌ها توسط گروهی از صاحب‌نظران تأیید شده و پایایی گویه‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۳ محاسبه گردید. نتایج نشان می‌دهد که مقادیر میانگین تمامی مولفه‌های کارآفرینی روستایی بالاتر از میانگین طیف لیکرت برآورد شده است که نشانگر تاثیر مثبت گردشگری بر بهبود کارآفرینی در منطقه مورد مطالعه است. نتایج تحلیل دو گروه روستاهای دشتی و کوهستانی نیز نشان می‌دهد که از بین شاخص‌های کارآفرینی، مولفه‌های ایجاد اشتغال در فعالیت‌های غیر کشاورزی، ریسک‌پذیری در فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری و جذب اعتبارات با سطح معناداری بالای ۹۵ درصد در روستاهای کوهستانی و دشتی متفاوت هستند.

کلمات کلیدی: گردشگری روستایی، کارآفرینی خرد، اقتصاد روستایی، استان زنجان

<sup>۱</sup>. نویسنده مسئول (h.Artan71@gmail.com)

در سال‌های اولیه قرن ۲۱، مناطق روستایی در کشورهای در حال توسعه با چالش‌هایی از قبیل کمبود کالاها و خدمات اساسی رنج می‌برند و تعداد زیادی از جمعیت فقیر و به حاشیه رانده شده در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، در حال حاضر از بحران اقتصادی جهانی از طریق رشد اقتصادی آهسته و فرصت کافی برای بهبود و ارتقای معیشت آنها مواجه هستند (Chibba, 2011:75-76; Melamed & Scott, 2011). علاوه بر این، پایین بودن توان رقابت‌پذیری ناشی از محدودیت فرصت‌ها، تغییرات اقلیمی و آسیب‌پذیری بالا و نارسایی فرصت‌های ایجاد اشتغال (Dahlman, 2015) چالش‌های مذکور در مناطق روستایی بیشتر کشورهای در حال توسعه، به دلیل نارسایی و ضعف زیرساخت‌های ضروری، این مناطق را از فرصت‌های رشد و توسعه محروم می‌سازد (United Nations, 2015:5; Namdar & Sadighi, 2013:445) که این عامل به کاهش فرصت‌های اشتغال، درآمد پایین، فقر، تخلیه جمعیتی و پیری جمعیت، نابرابری اقتصادی- اجتماعی (رضوانی، ۱۳۸۸: ۲۴؛ جمعه‌پور، ۱۳۹۴: 62-63; Losch et al., 2011) کمک کرده و محیط روستایی را به مکانی ناپایدار تبدیل کرده و روستاها را از نیروی کار جوان و کارآمد که سخت‌بدان نیازمند است، محروم می‌سازد. به عبارت دیگر، جوان‌گزین و نخبه‌گزین بودن مهاجرت‌های روستایی، از جمله عواملی است که فرایند توسعه درون‌زا و روند بهبود شرایط زندگی در روستا را مختل می‌سازد (دادورخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۰). به عنوان مثال، یافته‌های (Malik, 2015:674) در پاکستان نشان می‌دهد که در فرایند مهاجرت‌های روستا- شهری افراد نوآور و صاحب ایده تمایل بیشتری برای مهاجرت به مناطق شهری دارند و هدف عمده آنان دسترسی به جایگاه شغلی بهتر و درآمد بالاتر است. همچنین یافته‌های (Kaag et al., 2019) در کشورهای غرب آفریقا بیانگر این واقعیت است که روستاییان دارای سطح دانش بالاتر عمدتاً با هدف دستیابی به فرصت‌هایی با بهره‌وری بیشتر و زمینه‌های بهتر سرمایه‌گذاری به مناطق شهری مهاجرت می‌کنند. براساس یافته‌های (Mberu, 2005) در نیجریه، شدت احتمال مهاجرت از روستا به شهر در بین افراد تحصیل کرده به دلیل وجود موانع و چالش‌های موجود در مناطق روستایی بیشتر است. این روند روز به روز بر عقب‌ماندگی و فقر روستایی می‌افزاید و از سوی دیگر منجر به بروز مشکلات بسیاری چون گسترش حاشیه نشینی و بزهکاری در فضاهای شهری می‌شود (بهرامی، ۱۳۹۵: ۵۸). به‌طور کلی، مشکلات و معضلات مناطق روستایی در بیشتر کشورهای در حال توسعه ناشی از دو مسأله اساسی است (Islam and Carlsen, 2012:2؛ محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۵: الف) نارسایی امکانات و تسهیلات اجتماعی و ضعف زیرساختی (خدمات بهداشتی- رفاهی، آموزشی، بیمه و تأمین اجتماعی، ارتباطات، حمل و نقل و نظایر آن)؛ و ب) ضعف پایه‌های اقتصادی (نارسایی خدمات تولیدی، بازار، کمبود فرصت‌های درآمد و اشتغال، پایین بودن بهره‌وری عوامل تولید و نظایر آن).

بروز این گونه مسائل و عدم توانایی رویکردهای گذشته در ارائه راهکارهای موثر باعث شده است که نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران با اتخاذ رویکردهای جدید در صدد ارائه راهکارها و روشهای جدید در فرایند توسعه روستایی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه منطقه‌ای از معضلات و مسائلی که این نواحی گریبانگیر آن هستند، باشند (Sharpley & Telfer, 2014:xi). استراتژی اصلی برنامه‌های اخیر توسعه روستایی حمایت و تحریک کارآفرینی از طریق بهره‌برداری از پتانسیل‌های محلی سرمایه روستایی به جای تأمین آنها از خارج و وابستگی به خارج است (Gülümser et al, 2012:1). کارآفرینی روستایی در اصل با موفقیت به تنوع اقتصادی و یا کسب و کار

جدید در بازارهای مختلف از قبیل صنایع مواد غذایی، صنایع دستی، بازیافت، اوقات فراغت و سلامت آغاز شده است (Nandanwar, 2011). به طوری که با افزایش تنوع اقتصادی در روستاها، پایداری اقتصادی افزایش می‌یابد (جوان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸). بنابراین برای حل معضلات روستایی، بویژه چالش‌های اقتصادی آن توجه به کارآفرینی و تنوع کسب و کار امری حیاتی به نظر می‌رسد. ولی از آنجایی که بخش‌های سنتی اقتصادی (کشاورزی و صنعت) در این راه توفیق چندانی در دهه‌های گذشته نیافته است، گردشگری به عنوان روشی مکمل برای برون رفت روستاها از وضعیت حاضر و رسیدن به توسعه مطرح شده است. در این رابطه، گردشگری به عنوان یک ابزار توسعه‌ای به ویژه برای جوامعی که در جست و جوی ایجاد تنوع در اشتغال محلی و سرمایه گذاری در آن با توجه به ظرفیت‌های محلی مطرح می‌شود (Yiannakis and davies, 2012; Giannakis, 2014:39) و با گسترش این فعالیت نیاز به برخی از کالاها و خدمات در مقصد، زمینه برای ایجاد کسب و کارهای جدید را فراهم کرده و موجب افزایش روحیه کارآفرینی در بین روستاییان می‌شود و همچنین در شکل‌گیری محیط حمایتی و ایجاد زیرساخت‌های اولیه موثر بوده، در نهایت منجر به توسعه کارآفرینی می‌شود. از سوی دیگر منجر به افزایش سرمایه‌گذاری و ایجاد بنگاه‌های جدید اقتصادی در مناطق روستایی می‌شود (دادورخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۲).

توسعه گردشگری روستایی در بیشتر کشورهای در حال توسعه به منظره پاسخی برای رهایی از استرس‌های زندگی شهری مطرح است. به طوری که ترویج گردشگری روستایی به عنوان محصول اولیه گردشگری مزایای اجتماعی و اقتصادی متعددی در مناطق روستایی دارد (Nagaraju and Chandrashekara, 2014:43; Sgroi et al, 2014; Ionela et al, 2015:1050). توسعه اقتصادی مناطق روستایی مفهوم جامعی است که دربرگیرنده موارد مختلفی از قبیل توسعه نیروی انسانی، کاربری اراضی، آموزش، توسعه زیرساختی (مسکن، حمل و نقل و بهداشت و ...) است. به طوری که این بحث با کیفیت منابع پایه و سرمایه‌های طبیعی، سرمایه‌های جغرافیایی، سرمایه انسانی و اجتماعی سروکار دارد و گردشگری در این فرایند با ایجاد ارزش افزوده و ارتباطات بازاری، مرتبط است (Islam and Carlsen, 2012:2). در این رابطه، مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که گردشگری روستایی به عنوان یک عامل تسهیلگر به ایجاد تحرک در اقتصاد روستایی به عنوان یک فعالیت جایگزین مطرح شده است (Drăgulănescu and Druțu, 2012:196; Sharpley & Telfer, 2014:xi). به طوری که در این فرآیند، گردشگری روستایی با توجه به کارکرد چندگانه خود نقش مهمی در تنوع بخشی به اقتصاد محلی، ایجاد فعالیت‌های تکمیلی، بهبود پیوندهای روستا-شهری و به طبع آن در ایجاد اشتغال و درآمد روستایی ایفا نموده (Ramjit, 2015) و با توجه به دارا بودن نقش هم‌افزایی به منزله نیروی اصلی پیش‌برنده در توسعه اقتصادی-اجتماعی مناطق روستایی مطرح است (Ahmed and Jahan, 2013:163; Petersen, 2010:7). به گونه‌ای که منافع متعددی از قبیل اشتغال بیشتر، ارتقای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در رفاه و بهبود زندگی و حفاظت از محیط زیست را بر عهده داشته است (Drăgulănescu and Druțu, 2012:196).

بررسی منابع نشان می‌دهد که بسیاری از پژوهشگران در مطالعات خود دریافته‌اند که گردشگری در ایجاد فرصت‌های شغلی در جامعه میزبان تاثیر مثبت زیادی دارد (Muresan et al, 2016:111; Bholá-Paul, 2015:212). همچنین بر تاثیر گردشگری در بهبود شاخصهای کیفیت زندگی (Festus and Omoboye, 2015:20; Choi,

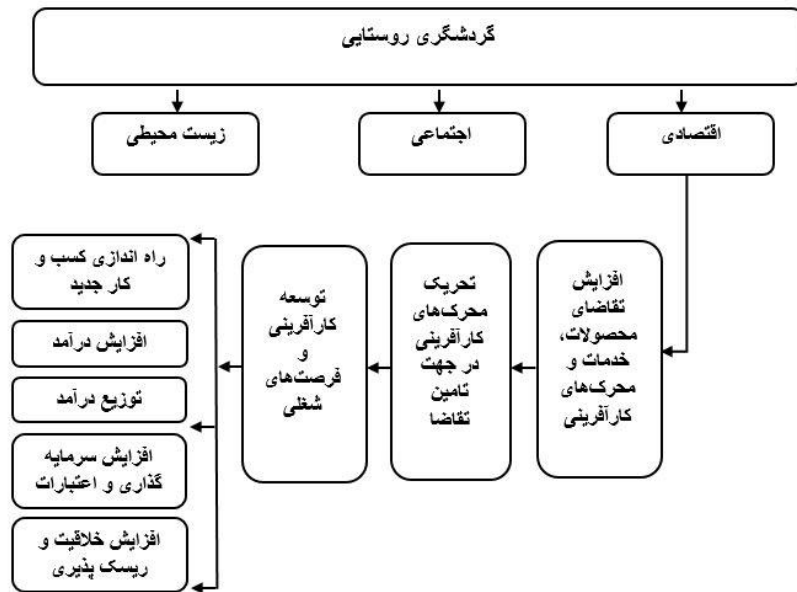
Silva and Leal, 2015; Kheiri and ؛ ۴۱-۴۲: ۱۳۹۰؛ (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۴۱-۴۲)؛ (Herawati et al, 2014; Nasihatkon, 2016:10-11)؛ توسعه زیرساخت‌ها و ارتقای خدمات رفاهی و عمومی (Festus and Omoboye, 2015:20; Azimi, 2015:4) و افزایش سرمایه‌گذاری در مشاغل محلی و توسعه کارآفرینی (Ionela et al, 2015:1050; Saxena, 2016:12) و مدیریت بهتر منابع محلی و افزایش حساسیت مسائل زیست محیطی (Ray, Nemirschi and Craciun, 2010:140; Fagioli et al, 2014:166) و توانمندسازی اجتماعات محلی (Ray, 2014:1102; Nordin et al, 2014:105) اشاره شده است. اما با این حال، توسعه گردشگری نمی‌تواند به عنوان یک راه‌حل کلی برای غلبه بر همه دردها و مسائل و مشکلات نواحی روستایی باشد (رکن‌الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۸) و توسعه ناشی از آن به همراه خود مضراتی از قبیل ایجاد مناقشات بین گردشگران و مردم محلی را سبب شده و کیفیت جاذبه‌ها را تحت تاثیر قرار می‌دهد (McAreavey and McDonagh, 2011).

بنابراین، سرمایه‌گذاری در توسعه گردشگری در مناطق روستایی توأم با حفظ محیط زیست و مدیریت بهینه منابع از موارد مطرح در توسعه متعادل کارآفرینی است و با تنظیم جریان گردشگران با در نظر گرفتن منابع محلی، ظرفیت محیط زیست و سطح توسعه زیرساخت‌ها صورت می‌گیرد (Nemirschi and Craciun, 2010:140). با توجه به مشکلات و چالش‌های فراروی مناطق روستایی، که بیشتر ریشه در مباحث اقتصادی دارند، توجه به کارآفرینی برای نیل به توسعه اقتصادی مناطق روستایی امری حیاتی است. این بدان علت است که کارآفرینی به عنوان موتور اولیه رشد اقتصادی شناخته شده است (Nagaraju and Chandrashekar, 2014:42; Jurdana et al, 2015:88) و بدون توجه به آن سایر عوامل توسعه به هدر رفته و یا تلف می‌شود و همچنین کارآفرینی رشد اقتصادی را از طریق نشر دانش و افزایش رقابت بین کارآفرینان تحریک می‌کند (Carree and Thurik, 2005).

از دیدگاه اغلب صاحب‌نظران، کارآفرینی در مراحل اولیه توسعه اقتصادی نقش مهمی را ایفا می‌کند (Ács & Naudé, 2013; Naudé, 2013:3). اما در واقع، توسعه کارآفرینی تنها استراتژی جهت تحقق توسعه اقتصادی روستایی نیست، اما هزینه آن نسبت به سایر راهبردها و استراتژی‌ها کم‌تر و برای محیط روستایی مناسب می‌باشد. همان‌طور که، یافته‌های علمی حاکی از آن است که با گسترش و توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی، زمینه بهره‌مندی روستاییان از کالاها و خدمات روبه فزونی می‌گذارد و در نهایت، رشد اقتصادی و متعاقب آن توسعه روستایی محقق می‌گردد (Mwatsika, 2015:428; Paul & Sharma, 2013:321). کارآفرینی روستایی هیچ تفاوتی با مفهوم عام کارآفرینی ندارد، فقط شرایط خاص مناطق روستایی از جمله بالاتر بودن ریسک، کمبود امکانات و ضعف مدیریت در این نواحی، باعث می‌شود که زمینه‌های کارآفرینی در این نواحی با سایر نواحی و فعالیت‌ها متفاوت باشد (Tusi and et al, 2015:3). بنابراین یکی از استراتژی‌های جدید در توسعه روستایی تاکید بر گسترش گردشگری و توسعه کارآفرینی در این زمینه است که توانایی بالایی در جذب منابع مالی و ایجاد اشتغال و حمایت از رشد اقتصادی را به دنبال دارد. به طوری که، کارآفرینی در گردشگری روستایی به عنوان نیروی مرکزی توسعه اقتصادی و ابزاری برای ایجاد رشد و نوآوری و تغییر مطرح است (Nemirschi and Craciun, 2010:138; Nwachukwu, 2012:95). به عبارت دیگر، گردشگری به ایجاد و توسعه دو نوع از مشاغل در مناطق روستایی می‌تواند کمک کند (Surugiu, 2009:67): الف- مشاغل مستقیم (واحد‌های ارایه محصولات، غذا و مراکز اقامتی) و ب- مشاغل غیر مستقیم (فروشگاه‌های محلی و توسعه ساخت و ساز).

کارآفرینی از طریق گردشگری در مناطق روستایی در بیشتر موارد به منزله "فرصت کارآفرینی" برای توسعه کسب و کار کوچک و خانوادگی در نظر گرفته شده است که می‌تواند به عنوان یک عامل تسهیلگر در توسعه کارآفرینی روستایی ایفای نقش کند (Komppula, 2007:127; Sharif and Lonik, 2014:1088). به طوری که، مطالعه (Nemirschi and Craciun, 2010:139) نشان می‌دهد که توسعه کارآفرینی کوچک مقیاس در زمینه گردشگری در مناطق روستایی رومانی منجر به نگاه جدید در ایجاد خدمات توسعه و زیرساختی، توسعه صنایع دستی و تبدیلی شده و به افزایش تعداد جمعیت، قدرت خرید آنها، ایجاد اشتغال جدید و به تبع آن بهبود شرایط زندگی اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شده است. همچنین توسعه کارآفرینی در گردشگری روستایی به افزایش توانایی طیف متنوعی از ذینفعان در راستای کاهش موانع در مسیر توسعه و بهبود تلاش‌های بازاریابی توسط بخش عمومی کمک می‌کند (Mclaren and Heath, 2012:94).

بنابراین کارآفرینی روستایی برای توسعه اقتصادی مناطق روستایی بسیار حیاتی است (Nandanwar, 2011:12). به طوری که، توسعه اقتصادی روستایی موفقیت آمیز نیازمند پرورش روحیه کارآفرینی و حفظ سرمایه‌های فکری در جامعه محلی دارد که می‌تواند به ایجاد محیط مناسبی برای شکل‌گیری توانایی‌ها و شکوفا سازی فعالیت‌ها کمک کند (Nandanwar, 2011:13). به عبارت دیگر محیط‌های روستایی به ویژه در کشورهای در حال توسعه به علت ضعف در برخورداری از عوامل موثر بر کارآفرینی مطرح شده توسط بدنارزیک و هوبارد، در امر کارآفرینی همواره با مشکل مواجه بوده‌اند به همین منظور "با رشد و رونق گردشگری در این مناطق نیازها و تقاضاهای جدید پیش آمده و میزان تقاضا نسبت به کالاها، خدمات و امکانات موجود افزایش می‌یابد" (یاسوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۹). این امر محیط ایجاد کسب و کارهای جدید را فراهم کرده و موجب افزایش روحیه کارآفرینی در بین روستائیان می‌شود و همچنین منجر به افزایش سرمایه‌گذاری و ایجاد بنگاه‌های جدید اقتصادی در مناطق روستایی می‌شود. بنابراین، رونق گردشگری محیط روستا را از نظر اقتصادی، به محیطی پویا تبدیل می‌کند و در واقع، محیط روستا به محیطی انگیزشی و محرک برای کارآفرینی تبدیل می‌شود (دادورخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۲). بنابراین، با توجه به نقش گردشگری در توسعه مناطق روستایی دارای جاذبه‌های طبیعی - فرهنگی به ویژه در ابعاد اقتصادی، امروزه از آن به عنوان یک عامل راه‌انداز و یا تقویت کننده رشد اقتصادی یاد می‌شود که می‌تواند به ایجاد و توسعه کسب و کارهای خرد کمک کند.



شکل ۱. مدل مفهومی تاثیر گردشگری روستایی بر کارآفرینی روستایی (منبع، نگارندگان، ۱۳۹۷).

با توجه به بررسی منابع علمی در دسترس می‌توان به این نکته اذعان کرد که توسعه گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن در مناطق روستایی می‌تواند به عنوان یکی از راهکارهای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی مورد استفاده برنامه‌ریزان در راستای افزایش قابلیت زیست ساکنین و پایداری روستایی مطرح شود. از این رو، پژوهش حاضر در پی شناخت و ارزیابی تاثیرات گردشگری روستایی بر توسعه کارآفرینی محلی می‌باشد و سعی دارد به ارایه پاسخ به این سوالات به صورت علمی مسئله را مورد بررسی قرار دهد. ۱- آیا بین توسعه گردشگری و بهبود شاخص‌های توسعه کارآفرینی در منطقه مورد مطالعه رابطه معناداری وجود دارد؟ و ۲- آیا بین دو تیپ از روستاهای کوهستانی و دشتی در منطقه مورد مطالعه از نظر توسعه شاخص‌های کارآفرینی تفاوت معناداری وجود دارد؟

### روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر نوع، کاربردی است و برای تبیین موضوع و نتایج آن از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شده است. به طوری که علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مساله و ابعاد آن می‌پردازد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷: ۶۰). به منظور ارزیابی نقش گردشگری در توسعه کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه، از روش کتابخانه‌ای و میدانی مبتنی بر مشاهده و پرسشنامه بسته برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز بهره گرفته شده است. از این رو، پس از بررسی مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین، به استخراج شاخص‌ها و گویه‌های مورد سنجش (جدول ۲) اقدام گردید و با استفاده از طیف ۵ سطحی لیکرت (کاملاً موافقم (امتیاز ۵)، موافقم (امتیاز ۴)، نظری ندارم (امتیاز ۳)، مخالفم (امتیاز ۲)، و کاملاً مخالفم (امتیاز ۱)) پرسشنامه تدوین شد. پس از تدوین پرسشنامه، به منظور بررسی روایی سوالات از دیدگاه تعدادی از اساتید دانشگاه زنجان و کارشناسان مرتبط با گردشگری روستایی استفاده شد. همچنین، به منظور سنجش پایایی گویه‌های تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار ضریب آلفا به میزان ۰/۸۳۴ محاسبه شد که در مجموع نشان دهنده پایایی مناسب آن می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از آزمون‌های آماری نظیر t تک نمونه‌ای (بررسی میانگین عددی شاخص‌های کارآفرینی گردشگری)، آزمون t مستقل (برای بررسی تفاوت شاخص‌های تحقیق در دو گروه از روستاهای

واقع در محور که به لحاظ موقعیت جغرافیایی استقرار آنها به روستاهای دشتی و کوهستانی دسته‌بندی شده است) و آزمون کروسکال والیس برای رتبه‌بندی جایگاه هر یک از روستاهای مورد مطالعه در شاخص‌های کارآفرینی متاثر از گردشگری و فعالیت‌های مرتبط (بهره گرفته است).

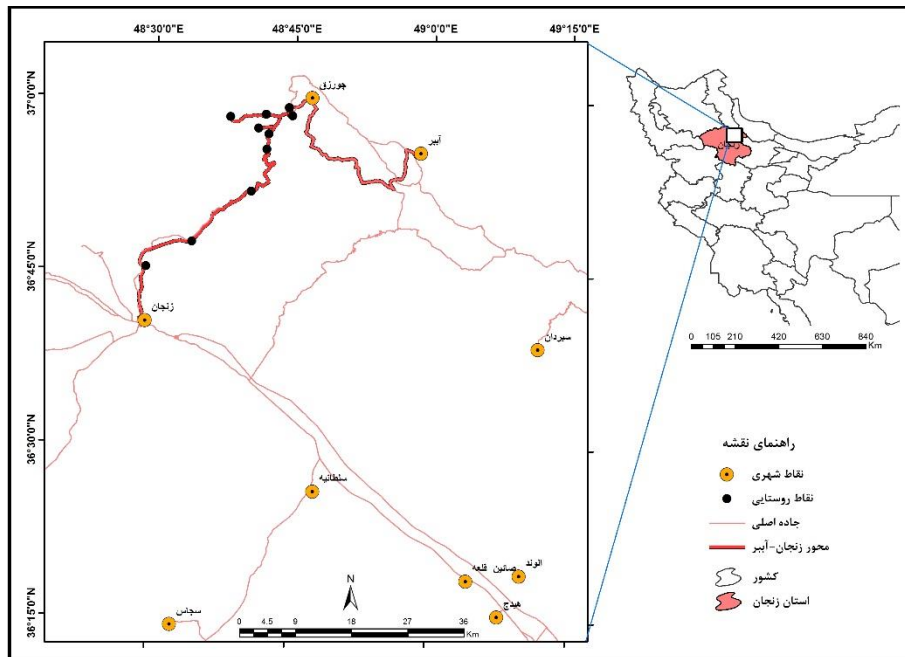
جدول ۲. مولفه‌ها و شاخص‌های مورد نظر جهت سنجش نقش گردشگری در توسعه کارآفرینی روستایی

مؤلفه	گروه‌ها
تنوع بخشی به	کشاورزی
اشتغال محلی	غیر
کشاورزی	کشاورزی
تنوع بخشی به منابع درآمد خانوار	کشاورزی
مدیریت منابع	کشاورزی
ریسک‌پذیری	کشاورزی
خلاقیت و آینده‌نگری	کشاورزی
سرمايه‌گذاري و اعتبارات	کشاورزی

منبع: اقتباس از رومیانی، ۱۳۹۲؛ محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۵، Dykes and Walmsley, 2015 و منابع در دسترس

### محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در تحقیق حاضر در محدوده شمال استان زنجان و در محدوده شهرستان‌های زنجان و طارم (دهستان تهم در شهرستان زنجان و دهستان چورزق در شهرستان‌های طارم) است. محور ارتباطی جاده زنجان-آب-بر به طول ۶۱ کیلومتر که در اواسط دهه ۱۳۸۰ به منظور کاستن از انزوای ارتباطی و جغرافیایی مناطق غربی شهرستان طارم و تسهیل ارتباط بین شهرهای آب‌بر و گیلوان با شهر زنجان و زنجان با استان‌های اردبیل و گیلان به بهره‌برداری رسیده است. از این رو، با گذشت بیش از ده سال از بهره‌برداری رسمی از این محور، روستاهای واقع بر روی این محور در تحقیق حاضر به عنوان جامعه مورد مطالعه انتخاب شده است و سعی بر این بود که اثرات و پیامدهای ناشی از بهره‌برداری از این مسیر ارتباطی در توسعه روستایی با تاکید خاص بر گردشگری و تاثیر آن در کارآفرینی روستایی مورد مطالعه قرار گیرد. با توجه به مصاحبه با مسئولین روستاهای مورد مطالعه و مشاهدات محققین در یک دهه اخیر پس از بهره‌برداری از محور ارتباطی زنجان-آب‌بر به علت نزدیکی به شهر زنجان به عنوان مقصد گردشگران در آخر هفته بوده و تعداد خانه‌های دوم گردشگری روز به روز در حال افزایش می‌باشد. از سوی دیگر، با توجه به افزایش قابل توجه تردد گردشگران و مسافرین ورودی در منطقه (از شهرهای مرکزی کشور به استان گیلان به عنوان یکی از مهمترین مقاصد گردشگری کشور) ساکنین روستاهای مورد مطالعه و نیز افراد خارج از منطقه با هدف بهره‌گیری از آن اقدام به ارائه خدمات به گردشگران کرده‌اند که در نتیجه آن می‌توان به افزایش ساخت و ساز، سرمايه‌گذاري در تفریح‌گاه‌ها، رستوران‌ها و مراکز اقامتی و پذیرایی اشاره نمود.



شکل ۴. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی زنجان، ۱۳۹۵)

جامعه آماری پژوهش حاضر مشتمل بر خانوارهای ساکن دائمی در روستاهای همایون، تهم (شهرستان زنجان)، زاجگان، جوزرگان، شیت، ولیدر، شقایق جزلا، جزلا (شهرستان طارم) می‌باشد که بدلیل استقرار در محور ارتباطی زنجان-آبیر به عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب شده است. روستاهای مذکور بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ دارای ۵۰۳۶ نفر جمعیت و ۱۱۶۲ خانوار بوده است که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۸۹ سرپرست خانوار به عنوان نمونه برآورد گردید و با توجه به موجودیت نقشه روستاهای حاضر از روش نمونه‌گیری شماتیک استفاده شد.

جدول ۱. جمعیت و خانوار روستاهای واقع در محور زنجان-آبیر (۱۳۹۵)

روستا	جمعیت	خانوار	تعداد نمونه	روستا	جمعیت	خانوار	تعداد نمونه
همایون	۷۹۴	۱۹۷	۴۸	شیت	۸۰۴	۱۹۲	۴۹
تهم	۱۲۱۱	۲۷۹	۷۰	ولیدر	۶۹۲	۱۴۳	۳۵
زاجگان	۱۹۵	۵۶	۱۳	شقایق جزلا	۵۵۸	۱۲۰	۳۰
جوزرگان	۹۶	۲۳	۶	جزلا	۶۸۶	۱۵۲	۳۸
جمع	۵۰۳۶	۱۱۶۲	۲۸۹	-	-	-	-

منبع: مرکز آمار ایران ۱۳۹۵

## یافته‌ها و بحث

بررسی ویژگی‌های پاسخگویان به سوالات تحقیق به شرح جدول (۲) ارائه شده است. نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که از میان پاسخگویان، گروه سنی ۳۱-۴۰ سال با ۵۷ درصد و از نظر سطح سواد افراد با تحصیلات دانشگاهی با ۶۰ درصد بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، ۵۲ درصد از پاسخگویان مرد بود و ۹۴ درصد سابقه سکونت بیش از ۲۰ سال در روستاهای مورد مطالعه را داشته‌اند و شغل اصلی ۴۹ درصد نیز کشاورزی بوده است.

جدول ۲. ویژگی‌های پاسخگویان به سوالات تحقیق

روستا	جمعیت	تعداد	درصد
سن	۲۰ تا ۳۰ سال	۸۲	۲۸
	۳۱ تا ۴۰ سال	۱۶۴	۵۷



۱۵	۴۳	بالتر از ۴۱ سال	
۲۹	۸۴	راهنمایی	
۳۱	۸۹	دبیرستان	سطح تحصیلات
۶۰	۱۱۶	دانشگاهی	
۴۸	۱۳۸	زن	جنسیت
۵۲	۱۵۱	مرد	
۶	۱۸	کمتر از ده سال	
۹۴	۲۷۱	۱۰ سال و بیشتر	سابقه سکونت در روستا
۴۹	۱۴۲	کشاورز	
۳۹	۱۱۳	آزاد	شغل اصلی
۱۲	۳۴	کارمند	

منبع: یافته‌های تحقیق (۱۳۹۷)

به این منظور برای بررسی تاثیر گردشگری روستایی بر بهبود وضعیت شاخص‌های کارآفرینی در منطقه مورد مطالعه در مولفه‌های مورد بررسی از آزمون آماری t تک نمونه‌ای (با در نظر گرفتن مطلوبیت عددی مورد آزمون مساوی با ۳ به عنوان میانگین طیف ۵ سطحی لیکرت) استفاده گردید. براساس یافته‌های جدول (۳)، مقادیر میانگین به دست آمده برای تمامی مولفه‌های مرتبط با کارآفرینی روستایی از طریق گردشگری در منطقه مورد مطالعه بالاتر از سطح مطلوبیت عددی (میانگین طیف پنج سطحی لیکرت) ارزیابی شده است که این امر مبین تاثیر گردشگری در توسعه مولفه‌های کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه است. به عبارت دیگر، نگاهی به تفاوت از حد مطلوب به دست آمده نشان می‌دهد که جهت همه شاخص‌ها مثبت بوده و همه موارد در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشند.

نگاهی به جدول (۳) مبین این نکته است که شاخص‌های مدیریت منابع تولید محلی از قبیل توجه به حفاظت از جاذبه‌ها و زیبایی‌های محیطی طبیعی، توسعه باغات و مزارع با هدف جذب گردشگران از طریق فروش محصولات به انتخاب مشتری در داخل باغ و مزرعه و چیدن محصول توسط گردشگران، توجه به نیازهای گردشگران و مسافری مانند اختصاص بخشی از مزرعه و باغ برای استراحت و گذران اوقات فراغت، بازی گودکان و غذاخوردن گردشگران، ارایه کالاها و خدمات گردشگری مانند محصولات محلی و فروش مایحتاج، استفاده، سرمایه گذاری مشترک در اقامتگاه‌ها و پذیرایی از گردشگران بویژه در کنار فعالیت‌هایی مانند پرورش ماهی و باغات و نظایر آن با میانگین عددی (۳/۸۱) و خلاقیت و آینده‌نگری از قبیل برنامه‌ریزی برای بهتر ساختن فعالیت با نظر خواهی از افراد خانواده و افراد موفق در کسب و کار، انگیزه برای موفقیت با توجه به کسب درآمد و ایجاد اشتغال برای خود و خانواده، راه‌اندازی فعالیت‌های جدید در منطقه، بهبود آینده شغلی خود و فرزندان با در نظر گرفتن امکان افزایش گردشگران، استفاده از فرصت‌های جدید مانند افزایش ساخت و سازهای خانه‌های دوم، ارتقای سطح خدمات عمومی و افزایش سرمایه‌گذاری‌های خصوصی، تلاش برای موفقیت در موقعیت رقابتی برای دستیابی به سود بیشتر و پایداری فعالیت‌های گردشگری و ... با میانگین عددی (۳/۷) بیشترین تاثیر را در بین شاخص‌های کارآفرینی در اثر توسعه گردشگری از دیدگاه پاسخگویان به خود اختصاص داده است. بنابراین، می‌توان اذعان نمود که با توجه به چالش‌ها و مسائل پیش‌روی جوامع شهری و صنعتی، مناطق روستایی دارای جاذبه‌های تفریحی به عنوان مقصدی برای گذران اوقات فراغت و تفریح از جایگاه بالاتری برخوردار خواهند بود. البته لازم به ذکر است که استقرار این روستاها در محور ارتباطی بین استان گیلان و اردبیل (که هر دو از مهمترین مقاصد گردشگری کشور هستند) و استان‌های مرکزی کشور موقعیت ویژه‌ای را به این منطقه داده است.

جدول ۳. معناداری تفاوت از حد مطلوب تاثیر گردشگری بر شاخص‌های کارآفرینی

مؤلفه‌ها	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب		مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳
					فاصله اطمینان ۹۵٪	پایین تر	
بهبود اشتغال کشاورزی	۳/۶۵۶۴	۲۹/۵۷۴	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۶۵۶۴	۰/۶۱۲۷	۰/۷۰۰۲
بهبود اشتغال غیر کشاورزی	۳/۴۱۴۱	۱۷/۵۶۱	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۴۱۴۱	۰/۳۶۷۷	۰/۴۶۰۶
متنوع سازی منابع درآمدی	۳/۴۹۴۸	۲۳/۱۱۰	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۴۹۴۸	۰/۴۵۲۶	۰/۵۳۷۰
مدیریت منابع تولید محلی	۳/۸۰۵۹	۲۵/۵۳۵	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۸۰۵۹	۰/۷۴۳۷	۰/۸۶۸۰
ریسک‌پذیری	۳/۵۷۶۸	۲۲/۶۰۰	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۵۷۶۸	۰/۵۲۶۶	۰/۶۲۷۱
سرمایه‌گذاری و اعتبارات	۳/۵۶۳۹	۲۵/۷۹۷	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۵۶۳۹	۰/۵۲۰۹	۰/۶۰۶۹
خلاقیت و آینده‌نگری	۳/۷۱۲۵	۲۸/۸۵۷	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۷۱۲۵	۰/۶۶۳۸	۰/۷۶۱۱

منبع: یافته‌های تحقیق (۱۳۹۷)

با توجه به عبور محور زنجان- آبر از عرض کوه‌های شمالی استان، روستاهای واقع در مسیر عمدتاً در دو تیپ غالب کوهستانی و میان‌کوهی و دشتی استقرار یافته‌اند و ویژگی‌های نشستگاه روستاها در کارکرد و فعالیت‌های غالب اقتصادی و بویژه کشاورزی آنها تاثیرگذار بوده است. لذا به منظور بررسی تفاوت نقش گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن در مولفه‌های کارآفرینی در بین دو گروه از روستاهای دشتی و کوهستانی در منطقه مورد مطالعه از آزمون t مستقل استفاده گردید. همان‌طور که نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد، از بین مولفه‌های مورد بررسی، مولفه‌های ایجاد اشتغال در زمینه فعالیت‌های کشاورزی، متنوع سازی منابع درآمدی خانوار، مدیریت منابع تولید محلی و خلاقیت و نوآوری در روستاهای کوهستانی و دشتی دارای تفاوت معناداری نیستند که این امر از گردشگرپذیر بودن هر دو گروه از روستاهای مورد مطالعه با توجه به قرارگیری در مسیر محور ارتباطی و دارابودن جذابیت‌های گردشگری ناشی می‌شود. از سویی دیگر، نگاهی به مقادیر محاسبه شده آزمون برابری واریانس لوز می‌توان گفت که در مولفه‌هایی از قبیل ایجاد اشتغال در فعالیتهای غیر کشاورزی ( $\text{sig}=0/007$ ) از قبیل توسعه خدمات اقامتی و پذیرایی، تامین نیازها و مایحتاج مسافران گذری، خدمات خوروبی مانند تعویض روغنی، پنچرگیری و تعمیر وسایل نقلیه و ...؛ و ریسک‌پذیری در فعالیتهای اقتصادی ( $\text{sig}=0/050$ ) از قبیل ایجاد و راه‌اندازی فعالیتهای جدید در منطقه و روستا، دسترسی به اطلاعات و آگاهی از نیاز گردشگران و مشتریان، گرفتن مشاوره از افراد دارای ایده و موفق در کسب و کار گردشگری و سعی و تلاش فردی و خانوادگی و ...؛ و سرمایه‌گذاری در روستا و جذب اعتبارات ( $\text{sig}=0/004$ ) در بین روستاهای کوهستانی و دشتی تفاوت معناداری دیده می‌شود. به عبارت دیگر در مورد شاخص سرمایه‌گذاری در روستا و جذب اعتبارات، روستاهای کوهستانی به علت عدم برخورداری از سطوح هموار و وسیع جهت فعالیتهای زراعی، تیپ قرارگیری پله‌ای مساکن، زیبایی‌های محیطی و تنوع پوشش باغات و مراتع و نیز دسترسی به منابع آب کافی رودخانه‌ای، به طور روز افزون به سمت توسعه فعالیتهای غیر کشاورزی متمایل شده‌اند. همین امر به شکل‌گیری و توسعه باغداری، احداث استخرهای پرورش ماهی در مزارع و مسیر رودخانه، پرورش زنبور عسل، ارائه خدمات و محصولات به صورت مستقیم به گردشگران در مزارع شده است و در ادامه گسترش چنین فعالیتهایی به افزایش سرمایه‌گذاری در توسعه فعالیتهای، افزایش توان استفاده از اعتبارات بانکی و اطمینان از بازپرداخت به موقع آن و ... در توسعه مزارع و به تبع آن متنوع سازی منابع درآمدی و فرصت‌های شغلی در روستاهای کوهستانی شده است.

جدول ۴. آزمون تفاوت واریانس مولفه‌های کارآفرینی روستایی در بین روستاهای کوهستانی و دشتی

مؤلفه‌ها		F	معناداری	آماره t	درجه آزادی	معناداری دوگانه	تفاوت میانگین	انحراف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد پایین‌تر بالاتر
ایجاد اشتغال در زمینه فعالیت های کشاورزی	قابل قبول	۲/۴۷۷	۰/۱۱۷	۳/۴۴۵	۲۸۸	۰/۰۰۱	۰/۱۵۴۳	۰/۰۴۴۷	۰/۰۶۶۰
	غیر قابل قبول			۳/۵۲۵		۰/۰۰۱		۰/۰۴۳۷	۰/۰۶۸۰
ایجاد اشتغال در زمینه غیر کشاورزی	قابل قبول	۷/۳۷۳	۰/۰۰۷	۳/۳۷۵	۲۸۸	۰/۰۰۱	۰/۱۶۰۷	۰/۰۴۷۶	۰/۰۶۶۹
	غیر قابل قبول			۳/۶۱۵		۰/۰۰۰		۰/۰۴۴۴	۰/۰۷۳۱
متنوع سازی منابع درآمدی خانوار	قابل قبول	۱/۷۴۶	۰/۱۸۸	۳/۹۳۰	۲۸۸	۰/۰۰۰	۰/۱۶۸۶	۰/۰۴۲۹	۰/۰۸۴۱
	غیر قابل قبول			۴/۰۴۹		۰/۰۰۰		۰/۰۴۱۶	۰/۰۸۶۵
مدیریت منابع تولید محلی	قابل قبول	۰/۴۸۱	۰/۴۸۹	۲/۴۲۴	۲۸۸	۰/۰۱۶	۰/۱۵۶۱	۰/۰۶۴۴	۰/۰۲۹۲
	غیر قابل قبول			۲/۴۷۸		۰/۰۱۴		۰/۰۶۳۰	۰/۰۳۱۹
ریسک‌پذیری در فعالیت‌های اقتصادی	قابل قبول	۳/۸۲۳	۰/۰۵۰	۲/۲۸۳	۲۸۸	۰/۰۲۳	۰/۱۱۹۱	۰/۰۵۲۱	۰/۰۱۶۳
	غیر قابل قبول			۲/۳۶۴		۰/۰۱۹		۰/۰۵۰۳	۰/۰۱۹۸
خلاقیت و نوآوری	قابل قبول	۱/۸۷۳	۰/۱۷۲	۲/۲۳۸	۲۸۸	۰/۰۲۶	۰/۱۱۲۹	۰/۰۵۰۴	۰/۰۱۳۵
	غیر قابل قبول			۲/۳۱۲		۰/۰۲۲		۰/۰۴۸۸	۰/۰۱۶۷
سرمایه‌گذاری و اعتبارات	قابل قبول	۸/۴۰۰	۰/۰۰۴	۲/۹۷۶	۲۸۸	۰/۰۰۳	۰/۱۳۲۰	۰/۰۴۴۳	۰/۰۴۴۶
	غیر قابل قبول			۳/۱۳۶		۰/۰۰۲		۰/۰۴۲۱	۰/۰۴۹۰

منبع: یافته‌های تحقیق (۱۳۹۷)

همچنین، در یک دهه اخیر، بیشتر روستاهای کوهستانی واقع در مسیر محور ارتباطی زنجان-آب‌بر با توجه به افزایش مراودات با شهر زنجان و نیز دارا بودن چشم‌انداز زیبای کوه، دره و رودخانه و توسعه ارتباطات و زیرساخت‌های حمل و نقل و ارتقای خدمات عمومی، کاهش فاصله زمانی مسافرت و ... محل مناسبی را برای مهاجران سال‌های قبل و حتی ساکنین شهرهای منطقه برای ایجاد و مالکیت خانه‌های دوم گردشگری مهیا کرده‌اند که این عامل به نوبه خود نقش مهمی در توسعه کارآفرینی در روستاها ایفا می‌کند که در صورت مدیریت بهتر مسئولین محلی و ممانعت از تغییرات کاربری اراضی کشاورزی و ... می‌تواند فرصت مناسبی را برای توسعه روستایی مهیا سازد.

علاوه بر موارد فوق، از آزمون کروسکال والیس برای تحلیل تفاوت‌های میانگین و تعیین رتبه روستاهای نمونه که تعداد آنها ۸ مورد است، استفاده شده است. به عبارت دیگر برای سنجش این مهم که هر یک از روستاهای مورد مطالعه از نظر کارآفرینی به چه میزان از گردشگری تاثیر پذیرفته است و رتبه‌بندی آنان از آزمون کروسکال والیس استفاده شد. همان طور که از نتایج جدول (۵) برمی‌آید بر اساس نظرات پاسخگویان به ترتیب روستاهای شیت، ولیدر و زاجگان بیشترین زمینه و روستاهای همایون و تهم کمترین زمینه را در توسعه کارآفرینی از طریق گردشگری داشته‌اند. البته در این رابطه می‌توان تاثیر عوامل جغرافیایی را نیز دخیل دانست. به این صورت که روستاهای کوهستانی (شیت، ولیدر، زاجگان، چوزرگان) در دامنه رو به شمال شرقی کوه‌های شمالی زنجان قرار گرفته و دارای رطوبت و پوشش گیاهی مرتعی و جنگلی مناسب، اقلیم مطبوع در نتیجه قرارگیری در ارتفاعات،

مناظر زیبای طبیعی و سکونتگاهی به ویژه در شیت و ولیدر بوده و شرایط مساعدی نسبت به روستاهای دشتی (تهم، همایون، جزلا، شقاقی جزلا) در جهت جذب گردشگران داشته است.

جدول ۵. رتبه بندی روستاها از نظر توسعه کارآفرینی در نتیجه گسترش گردشگری

رتبه	میانگین کل	سرمایه‌گذاری و اعتبارات	خلایقت و نوآوری	ریسک‌پذیری اقتصادی	مدیریت منابع تولید	متنوع سازی درآمد	ایجاد اشتغال غیر کشاورزی	ایجاد اشتغال کشاورزی	روستاهای مورد مطالعه
۷	۱۰۹/۲۰	۱۰۰/۸۴	۱۳۲/۶۶	۱۲۳/۱۴	۱۱۵/۰۹	۱۲۴/۲۹	۱۰۹/۷۲	۱۱۹/۸۶	تهم
۸	۹۷/۰۹	۱۰۹/۴۷	۱۰۴/۸۸	۱۰۴/۹۵	۱۰۰/۹۵	۶۹/۹۴	۱۰۱/۸۵	۱۱۴/۵۹	همایون
۳	۱۲۸/۹۰	۱۲۱/۷۵	۱۲۲/۴۵	۱۲۱/۱۰	۹۶/۰۰	۱۳۷/۳۵	۱۵۹/۶۵	۱۴۰/۳۵	زاجگان
۱	۱۵۸/۸۸	۱۴۶/۱۱	۱۶۴/۹۸	۱۴۷/۸۴	۱۴۸/۳۲	۱۴۱/۷۰	۱۳۶/۶۰	۱۶۴/۳۳	شیت
۲	۱۵۸/۷۸	۱۵۲/۵۴	۱۲۶/۲۶	۱۴۹/۵۳	۱۴۶/۸۵	۱۶۶/۹۶	۱۵۹/۹۳	۱۳۶/۸۸	ولیدر
۵	۱۲۰/۱۰	۱۱۹/۶۰	۱۰۷/۳۰	۱۰۹/۷۰	۱۲۱/۴۵	۱۳۰/۵۰	۱۴۴/۲۰	۱۱۹/۹۰	چوزرگان
۴	۱۲۱/۷۶	۱۲۹/۹۱	۱۳۵/۳۰	۱۰۵/۹۵	۱۴۲/۱۴	۱۰۶/۲۲	۱۱۵/۲۴	۱۱۶/۱۲	جزلا
۶	۱۱۷/۶۸	۱۲۹/۱۳	۱۰۰/۴۱	۱۳۴/۰۴	۱۱۷/۶۸	۱۲۰/۶۲	۱۲۶/۶۷	۱۰۸/۳۰	شقاقی جزلا
	۲۳/۵۰۴	۲۰/۹۱۵	۱۵/۱۷۸	۱۴/۰۴۲	۱۵/۶۵۲	۲۱/۷۱۹	۱۸/۰۹۷	۱۶/۵۱۹	کای اسکوتر
									درجه آزادی ۷
	۰/۰۰۱	۰/۰۰۴	۰/۰۳۴	۰/۰۵۰	۰/۰۲۸	۰/۰۰۳	۰/۰۱۲	۰/۰۲۱	معناداری

منبع: یافته‌های میدانی تحقیق ۱۳۹۷

### نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

عدم توانایی رویکردهای گذشته و بروز چالش‌های اقتصادی و اجتماعی و عدم تعادل در فضاهای جغرافیایی و رشد اقتصادی نامطلوب در مناطق روستایی باعث شده است تا امروزه رویکردهای جدیدی برای برطرف ساختن چالش‌های پیش روی مناطق روستایی مورد توجه برنامه‌ریزان و محققان توسعه روستایی قرار گیرد. در این راستا، توسعه کارآفرینی روستایی با در نظر گرفتن ناتوانی فعالیت‌های سنتی کشاورزی در کاستن از نابرابری‌های منطقه بین روستا و شهر و ایجاد تحرک در اقتصاد محلی به عنوان یکی از رویکردهای کارآمد مطرح شده است. در این استراتژی‌ها حمایت و تحریک کارآفرینی از طریق بهره‌برداری از پتانسیل‌های محلی و سرمایه روستایی ابزاری موفق برای رشد و توسعه درونزا بوده و می‌تواند زمینه مناسبی را برای متنوع سازی فعالیت‌ها و کسب و کارهای کوچک مقیاس اقتصادی با توجه به توانمندی‌های مناطق روستایی در زمینه‌هایی مانند تولید و تبدیل مواد غذایی، صنایع دستی، بازیافت مواد، اوقات فراغت، سلامت و گردشگری مهیا سازد و از این طریق به توسعه روستایی و پایداری آن با مدیریت بهینه منابع محلی و جذب سرمایه‌ها و ایده‌های نو کمک کند. در این رابطه، توسعه گردشگری روستایی به عنوان یک رویکرد مکمل در جست‌وجوی ایجاد تنوع در اشتغال و درآمد محلی و ارتقای سرمایه گذاری در روستاها با توجه به ظرفیت‌های محلی مطرح است و می‌تواند محیط‌های روستایی را از نظر اقتصادی، به مکان‌های پویا تبدیل کند.

بررسی دیدگاه پاسخگویان به سوالات تحقیق نشان می‌دهد که توسعه فعالیت‌های گردشگری در روستاهای واقع در محور ارتباطی زنجان-آبیر به دلیل مطرح شدن این محور به عنوان مسیر تردد گردشگران از استان‌های غربی و مرکزی کشور به استان‌های شمالی از اواسط دهه ۱۳۸۰ و تدارک خدمات و تسهیلات برای مسافران توانسته است

زمینه مناسبی را برای راه‌اندازی کسب و کارهای کوچک فراهم کند. به طوری که، با توجه به توانمندی‌های کشاورزی و تولید محصولات نوبرانه در شهرستان طارم و همچنین دارابودن جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی جاذب گردشگر، گشایش محور حاضر انگیزه ساکنین محلی و روستاهای واقع در این مسیر را برای توسعه فعالیت‌های خدماتی و ارایه محصولات تولیدی و نظایر آن را افزایش دهد. در این رابطه، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که توسعه گردشگری و افزایش تردد گردشگران به افزایش ماندگاری جوانان روستایی بدلیل بهبود شرایط اشتغال و متنوع شدن آن در زمینه کشاورزی و خدماتی منجر شده و تنوع منابع درآمدی را بدلیل خلاقیت مردم محلی و جذب سرمایه‌ها و اعتبارات به همراه داشته است. از طرفی دیگر، بررسی تفاوت‌های موجود در شاخص‌های مورد بررسی در دو گروه از روستاهای واقع در محور بدلیل استقرار در دشت و مناطق کوهستانی و میان‌کوهی نیز مبین این واقعیت است که توسعه گردشگری توانسته است در مولفه‌های ایجاد اشتغال در فعالیتهای غیر کشاورزی، ریسک‌پذیری در فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری و جذب اعتبارات تفاوت‌های معناداری را نشان دهد. دلیل عمده این تفاوت‌ها را می‌توان در مطرح شدن دو روستای ولیدر و شیت به عنوان روستاهای هدف گردشگری و تبلیغات بیشتر نسبت به روستاهای دشتی دانست. علاوه بر این، وجود جاذبه‌های طبیعی غنی‌تر و بیشتر گردشگری در روستاهای کوهستانی و میان‌کوهی از قبیل منابع آبی رودخانه و چشمه، چشم‌انداز زیباتر و وجود زمینه‌های سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی از قبیل توسعه باغات میوه، پرورش ماهی، زنبورداری، مکان‌های پذیرایی از گردشگران، سرمایه‌گذاری در ساخت و مالکیت خانه‌های دوم و نظایر آن در بروز این تفاوت‌ها بی‌تاثیر نیست. از طرفی دیگر، نتایج یافته‌های تحقیق در زمینه سطح بندی روستاهای مورد مطالعه در خصوص تاثیرپذیری روستاها از کارآفرینی گردشگری نشان می‌دهد که تفاوت قابل توجهی در بین آنها وجود دارد. به طوری که روستاهای شیت، ولیدر و زاچکان که هر سه مورد در منطقه کوهستانی واقع هستند، در بیشتر مولفه‌های کارآفرینی در سطح بالایی قرار گرفته‌اند. البته دلیل بالابودن سطح کارآفرینی در این روستاها را شاید بتوان در مطرح بودن آنها به عنوان روستاهای هدف گردشگران محلی، فاصله از نقاط شهری و عدم وجود شهر بزرگ در منطقه و تمایل گردشگران برای استراحت و تهیه ملزومات دانست. از طرفی دیگر، روستاهای همایون و تهم در شهرستان زنجان کمترین تاثیر را از توسعه گردشگری در کارآفرینی را دارا می‌باشند که شاید نزدیکی به شهر زنجان و عدم تمایل گردشگران به توقف در این روستاها تاثیرگذار باشد.

در چند سال گذشته (بلاخص پس از بهره‌برداری کامل از محور ارتباطی زنجان- آبیر در سال ۱۳۹۱) حجم سفر به منظور تردد به استان‌های گیلان و اردبیل و گردشگری و احداث خانه‌های دوم در روستاهای حول محور ارتباطی حاضر گسترش یافته است. این فرایند، اقتصاد محلی را به شدت تحت تاثیر قرار داده و به دلیل ایجاد تقاضاهای جدید در محیط، باعث روی‌آوری افراد به کسب و کار جدید در کنار فعالیت‌های کشاورزی و افزایش روحیه کارآفرینی در منطقه شده است. با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

✓ توسعه زیرساخت‌های گردشگری در منطقه جهت بهبود و توسعه بیشتر کارآفرینی با ارایه اعتبارات کم بهره در راستای متنوع سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی.

✓ با توجه به اقلیم معتدل و مناسب منطقه مورد مطالعه (که به هندوستان ایران معروف است) و تولید محصولات کشاورزی و باغی متنوعی از قبیل زیتون، انار، انواع میوه‌های نوبرانه مانند آلبالو و گیلاس و ... سیر، نخود فرنگی و ... می‌توان از پتانسیل‌های منطقه برای توسعه گردشگری کشاورزی و مزرعه استفاده کرد که در این صورت با ارایه فرصت‌های شغلی مکمل بخش کشاورزی، ضمن متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی زمینه مناسبی را برای بانوان و جوانان روستایی ایجاد کرد.

✓ توسعه خانه‌های بوم گردی و پذیرایی از مسافران و گردشگران و ساماندهی محوطه‌های موجود برای استفاده گردشگران عبوری به ویژه در کنار جاده زنجان- آبر و زمینه‌سازی برای توسعه فعالیت‌های غیر کشاورزی از قبیل خدمات خودرویی و نمایشگاه عرضه محصولات تولیدی منطقه.

✓ با توجه به برگزاری سالانه جشنواره‌های انار در روستای زاچکان و ولیدر و جشنواره گیلاس در روستای شیت می‌توان با تورهای یک روزه و نظایر آن زمینه را برای گردشگری فرهنگی مهیا کرد و با معرفی شیوه‌های زندگی روستایی زمینه را برای مشارکت مردم محلی فراهم ساخت.

✓ با توجه به تاثیر مثبت گردشگری در مولفه‌های کارآفرینی می‌توان با ارایه آموزش‌های لازم به منظور بهبود خدمات به گردشگران زمینه را برای افزایش رضایتمندی آنان و وفاداری بیشتر گردشگران فراهم کرد.

## منابع

- بهرامی، رحمت. (۱۳۹۵). تحلیلی بر نقش گردشگری و اثرات آن بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مریوان). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۱ (۳۴)، ۱۱۳-۱۰۱.
- جمعه‌پور، محمود. (۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی؛ دیدگاه‌ها و روش‌ها*، تهران: انتشارات سمت.
- جمعه‌پور، محمود. و احمدی، شکوفه. (۱۳۹۰). تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ، پژوهش‌های روستایی، ۲ (۱)، ۶۲-۳۳.
- جوان، جعفر. علوی‌زاده، سیدامیر محمد. و کرمانی، محمود. (۱۳۹۰). نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان سمیرم، جغرافیا، ۹ (۲۹)، ۷۰-۵۴.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران*، تهران: انتشارات قومس.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا. و قادری، اسماعیل. (۱۳۸۱). نقش گردشگری در توسعه روستایی: نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای، *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۶ (۲)، ۴۱-۲۳.
- رومیانی، احمد. (۱۳۹۲). ارزیابی نقش جریان سرمایه‌های شهری- روستایی در توسعه پایدار گردشگری، مطالعه موردی: دهستان حصارولیعصر- شهرستان بوئین زهرا، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما: جمشید عینالی، دانشگاه زنجان، ایران.
- دادورخانی، فضیله. رضوانی، محمدرضا. ایمنی قشلاق، سیاوش. و بوذرجمهری، خدیجه. (۱۳۹۰). تحلیل نقش گردشگری در توسعه‌ی ویژگی‌های کارآفرینانه و گرایش به کارآفرینی در بین جوانان روستایی (مطالعه‌ی موردی: روستای کندوان و اسکندان شهرستان اسکو)، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۳ (۴)، ۱۶۹-۱۹۶.
- طوسی، رمضان. جمشیدی، علیرضا و تقدیسی، احمد. (۱۳۹۳). کارآفرینی روستایی و تعیین عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان مینودشت)، *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۳ (۴)، ۱۲-۱.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). *سالنامه آماری استان زنجان*، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان زنجان.
- یاسوری، مجید. قرشی، محمد باسط. و وطنخواه، ژیلا. (۱۳۹۴). تحلیل موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی دهستان گوراب پس فومن، *پژوهش‌های روستایی*، ۶ (۲)، ۳۴۲-۳۲۳.

- محمدی یگانه، بهروز. عینالی، جمشید. و بیگدلی، اعظم. (۱۳۹۵). نقش کارآفرینی در توسعه مناطق روستایی با تاکید بر گردشگری، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان آوج، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶ (۲۱)، ۲۰۴-۱۹۳.
- رومیانی، احمد. (۱۳۹۰). ارزیابی نقش جریان سرمایه‌های شهری - روستایی در توسعه پایدار گردشگری، مطالعه موردی: دهستان حصار ولیعصر - شهرستان بوئین‌زهرا، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما: جمشید عینالی، دانشگاه زنجان.
- Ács, Z.J. and Naudé, W.A. (2013). Entrepreneurship, Stages of Development, and Industrialization, (In Szirmai, A., Naudé, W.A. and Alcorta, L. eds. *Pathways to Industrialization in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press. Chapter 14).
- Azimi, F. (2015). The Priorities of the Government's Role in Rural Tourism Development in Tehran Province (from Local People, Tourists and the Authorities' Point of View). *American Journal of Rural Development*, 3(1), 1-4.
- Bhola-Paul, H. M. (2015). Tourism Challenges and the Opportunities for Sustainability: A Case Study of Grenada, Barbados, and Tobago. *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 3(9-10), 204-213.
- Chibba, M. (2011). The Millennium Development Goals: key current issues and challenges. *Development Policy Review*, 29(1), 75-90.
- Dahlman, C. (2015). A new rural development paradigm for developing countries in the 21st century. OECD Development Centre, New York, September 26, 2015. [https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/presentation\\_of\\_mr\\_dahlman.pdf](https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/presentation_of_mr_dahlman.pdf).
- Drăgulănescu, I. V., & Druțu, M. (2012). Rural tourism for local economic development. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*. 2(1), 196-203.
- Dykes, S., & Walmsley, A. (2015). The Reluctant Tourist? An Exploration of Second Home Owners' Perceptions of Their Impacts on North Cornwall, UK. *European Journal of Tourism Hospitality and Recreation*. 6(2), 95-116.
- Fagioli, F. F., Diotallevi, F., & Ciani, A. (2014). Strengthening the sustainability of rural areas: the role of rural tourism and agritourism. *Rivista di Economia Agraria*, 69(2-3), 155-169.
- Herawati, A., Purwaningsih, A., Pudianti, A., & Surya, R. V. (2014). Rural tourism community empowerment based on local resources for improving community welfare: Case on Pentingsari village, Yogyakarta, Indonesia. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 3(2), 88.
- Ionela, G. P., Constantin, B. M., & Dogaru, L. D. (2015). Advantages and limits for tourism development in rural area (Case Study Ampoi and Mureș Valleys). *Procedia Economics and Finance*. 32, 1050-1059.
- Kheiri, J., & Nasihatkon, B. (2016). The effects of rural tourism on sustainable livelihoods (Case study: Lavij rural, Iran). *Modern Applied Science*, 10(10), 10.
- Melamed, C., & Scott, L. (2011). After 2015: progress and challenges for development. <https://www.odi.org/resources/docs/7061.pdf>
- Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., & Lile, R. (2016). Local Residents' Attitude toward Sustainable Rural Tourism Development. *Sustainability*, 8(1), 100-114.
- Mwatsika, C. (2015). Entrepreneurship development and entrepreneurial orientation in rural areas in Malawi. *African Journal of Business Management*, 9(9), 425-436.
- Nagaraju, L. G., & Chandrashekara, B. (2014). Rural Tourism and Rural Development in India, *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS)*, 1 (6), 42-48.
- Namdar, R., & Sadighi, H. (2013). Investigation of major challenges of rural development in Iran utilizing Delphi technique. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 15(3), 445-455.
- Nordin, A. O. S., Lonik, K. A. T., & Jaafar, M. (2014). Empowering Local Communities through Tourism Entrepreneurship: The Case of Micro Tourism Entrepreneurs in Langkawi Island. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 12, p. 01101). EDP Sciences.
- Ramjit, M. (2015). Sustainable regional development through rural tourism in Jammu and Kashmir, *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 4(2). ISSN: 2223-814X. <http://www.ajhtl.com>
- Ray, N. (Ed.). (2014). *Handbook of Research on Strategic Business Infrastructure Development and Contemporary Issues in Finance*. IGI global.

- Petersen, L. A. (2010). *An Examination of Integrated Rural Tourism Development in the Goris Region of Armenia*. All Graduate Theses and Dissertations. Paper 607.
- Paul, M., & Sharma, A. (2013). Entrepreneurship as a Tool for Rural Development. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(3), 319-322.
- Saxena, G. (2016). *Marketing Rural Tourism: Experience and Enterprise*. Edward Elgar Publishing.
- Sgroi, F., Di Trapani, A. M., Testa, R., & Tudisca, S. (2014). The rural tourism as development opportunity or farms. The case of direct sales in Sicily. *Am. J. Agric. Biol. Sci.* 9(3), 407-419.
- Silva, L., & Leal, J. (2015). Rural tourism and national identity building in contemporary Europe: Evidence from Portugal. *Journal of Rural Studies*, 38, 109-119. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.02.005>
- Sharif, N. M. and Lonik, K. A. T. (2014). Entrepreneurship as a Catalyst for Rural Tourism Development. In SHS Web of Conferences (Vol. 12, p. 01087). EDP Sciences.
- Sharpley, R., & Telfer, D. J. (Eds.). (2014). *Tourism and development: concepts and issues* (Vol. 63). Channel View Publications.
- Surugiu, C. (2009). Development of Rural Tourism through Entrepreneurship. *Revista de turism-studii si cercetari in turism*, (8), 65-72.
- United Nations. (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 11 September 2015. [http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E)
- Losch, B., Fréguin-Gresh, S., & White, E. (2011). Rural transformation and late developing countries in a globalizing World: A Comparative Analysis of Rural Change. *Final Report of the Rural Structure Program, Revised Version*. Washington, DC: World Bank.
- Ahmed, I. and Jahan, N. (2013). Rural Tourism-Prospects in Rustic Bengal, *European Journal of Business and Management*, ISSN 2222-2839 (Online), 5 (16), 163-171.
- Carree, M., & Thurik, R. (2006). Understanding the role of entrepreneurship for economic growth. *The Handbook of Entrepreneurship and Economic Growth*, Cheltenham, Elgar, ix-xix.
- Choi, H. S. (2003). Measurement of sustainable development progress for managing community tourism, Texas, University of Texas.
- Festus, I. A., & Omoboye, I. F. (2015). Rural Tourism in Ekiti State, Nigeria: Issues, Trajectories, Opportunities Entrepreneurship and Implications for Rural Business Development. *American Journal of Tourism Management*, 4(1), 18-25.
- Giannakis, E. (2014). The role of rural tourism on the development of rural areas: The case of Cyprus. *Romanian Journal of Regional Science*, 8(1), 38-53.
- Gülümser, A. A., Levent, T. B., Nijkamp, P., & Poot, J. (2012). The role of local and newcomer entrepreneurs in rural development: A comparative meta-analytic study. *Research Memorandum*, 1.
- Islam, F., & Carlsen, J. (2012). Tourism in rural Bangladesh: Unlocking opportunities for poverty alleviation?. *Tourism Recreation Research*, 37(1), 37-45.
- Jurdana, D. S., Milohnic, I., & Dacic, L. (2015). Entrepreneurship in Tourism as a Factor of Rural Development. *Journal of WEI Business and Economics*, 4(2), 1.
- Kaag, M., Baltissen, G., Steel, G., & Lodder, A. (2019). Migration, youth, and land in West Africa: making the connections work for inclusive development. *Land*, 8(4), 60.
- Komppula, R. (2007). Developing rural tourism in Finland through entrepreneurship. *Tourism in the New Europe*, 123-133.
- Malik, A. S. (2015). RURAL URBAN MIGRATION. *The Professional Medical Journal*, 22(06), 674-682.
- Mberu, B. U. (2005). Who moves and who stays? Rural out-migration in Nigeria. *Journal of Population Research*, 22(2), 141-161.
- McLaren, D (2003), *Rethinking tourism and ecotravel*. Second Ed. CT: Kumarian Press, Inc.
- Naudé, W. (2013). Entrepreneurship and economic development: Theory, evidence and policy. Discussion Paper No. 7507, July 2013.
- Nandanwar, K. P. (2011). Role of Rural Entrepreneurship in Rural Development. *International Reformed Research Journal*, 2, 26.
- Nemirschi, N., & Craciun, A. (2010). Entrepreneurship and tourism development in rural areas: case of Romania. *Romanian Economic and Business Review*, 5(1), 138.
- Nwachukwu, A. C. (2012). The role of entrepreneurship in economic development: The Nigerian perspective. *European Journal of Business and Management*, 4(8), 96.



Yiannakis, J. N., & Davies, A. (2012). Diversifying rural economies through literary tourism: a review of literary tourism in Western Australia. *Journal of Heritage Tourism*, 7(1), 33-44.